

De Meridiaan

Van de Wadden tot het Drielandenpunt loopt de zesde oostelijke lengtegraad door Nederland. Een lijn die plaatsen en streken aaneenrijgt die zelden de voorpagina's van de landelijke kranten halen. Wat gebeurt er in dat Nederland? Een reis langs de doorsnede. Deze week deel 1: van Wierum tot Wolvega.

MATT DINGS
FOTO'S JOS LAMMERS

An de voet van de dijk bij Wierum mopperen een paar mannen in de wind. De meeste dorpen hebben zo hun mopperhoekjes en hier, onder aan de dijk, tegenover de stokoude kerk, moppert Wierum. Dat het niks meer wordt met het dorp, dat er nu alweer twee huizen te koop staan, iedereen trekt maar weg, en wat ervoor terugkomt is Duitse kak met centen. Je hebt er beste mensen bij, daar niet van, je hebt er heel beste mensen bij, maar, hoe zullen ze het zeggen, de meeste Duitsers zijn toch *Duitsers*, en dat valt niet altijd even goed. Zodat er verderop langs de dijk al eens zo'n verduist vissershuisje in brand is gestoken.

Wierum — door de glinsterende wadden heen valt de zesde oostelijke lengtegraad hier Nederland binnen en snijdt dan door een leeg landschap. Het is er zo onbedaarlijk plat dat je al van een molshoop schrikt, her en der ligt een gehucht roerloos op de jongste dag te wachten en zelfs staat ergens een autochtoon rustiek op zijn schoffel te leunen als had de lokale VVV hem daar neergezet. Ik klamp hem aan: of het bestaan in het Noordfriesse werkelijk zo sereen is als het zich voordoet. Ja hoor, zegt de man bereidwillig, niks geen problemen, alleen wat stil.

Maar de kasteleinsse van Wierum schudt haar hoofd. Nee, zegt ze, het gaat hier beroerd. Wie kansen heeft trekt weg en de kanslozen blijven; 's zomers verdienen ze een paar centen bij op het land en daarna wachten ze op andere tijden. Wat verderop, in Ternaard, vreest men de mogelijke opslag van nucleair en chemisch afval in de zoutkoepels onder het dorp. En weer elders wijst iemand op de misère onder boeren ten gevolge van de produktie-overschotten: de SOS-telefoonlijn 'Boeren in Nood' meldt een stijgend aantal gevallen van *zelfdoding*.

De dorpen vallen sinds de herindeling die Friesland in twaalf gemeenten heeft verkaveld onder Dongeradeel. Hoofdplaats is Dokkum, dat zich voor eeu-

wig een plekje in de geschiedenisboeken heeft verworven door de moord op bisschop Bonifatius en 52 van diens volgelingen. Dat was alweer in 754, maar van tijd tot tijd trekt er nog een processie naar Dokkum om de vroege prediker te gedenken en te betreuren dat Dokkum de zwaarst protestantse plaats van Friesland is geworden.

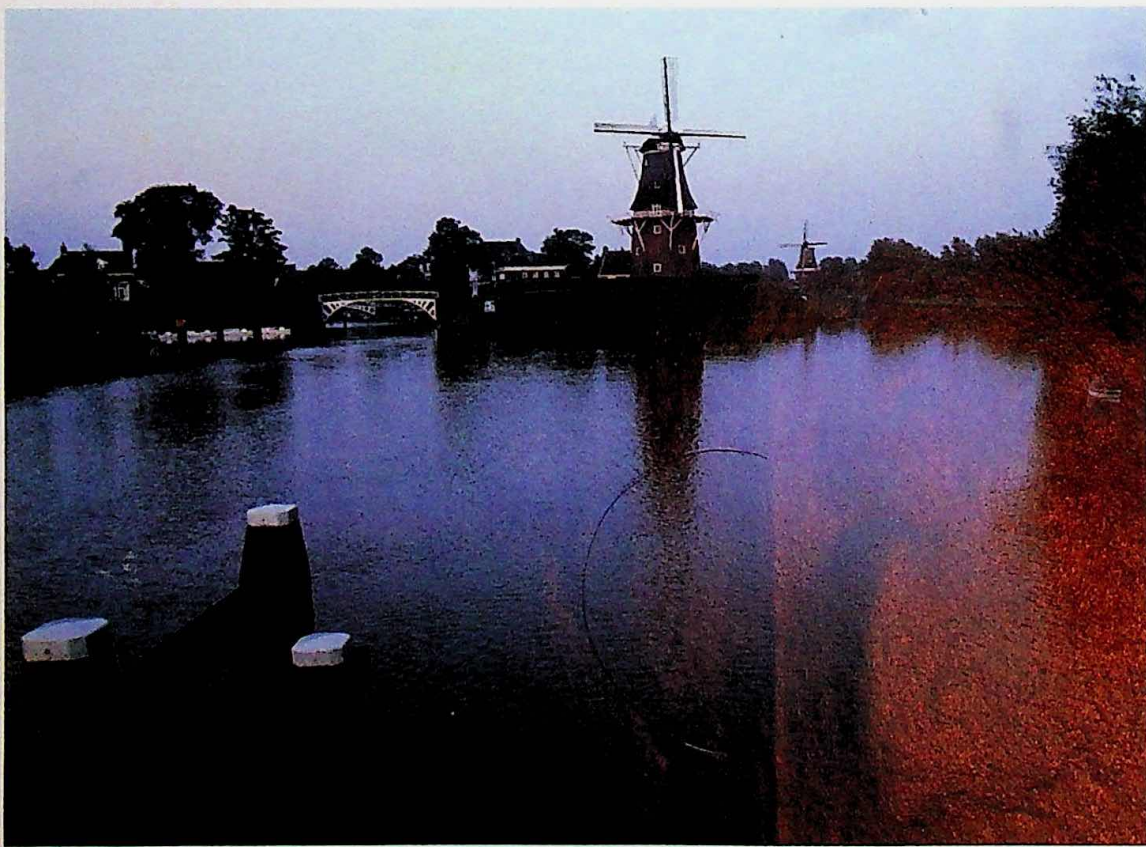
In het gemeentehuis van Dokkum heeft men andere zorgen. Hoofd bestuurszaken *H. Schukking*: "Een van de *issues* in deze gemeente is de ontvolking. Jaarlijks worden we honderdvijftig tot tweehonderd inwoners kleiner. Het gevaar dreigt dat in het kielzog van de vertrekkers ook voorzieningen verdwijnen. Het is bij voorbeeld de vraag of we ons ziekenhuis kunnen behouden. Bedrijven gaan over de kop, of vestigen zich op beter bereikbare plekken. De teloorgang van de boer drukt ook een zwaar stempel op deze bij uitstek agrarische regio. Wat moeten we doen met de leegkomende boerderijen? Moeten we er andere bedrijvigheid toestaan? Een sloper in het platteland? Er komen toch al zo weinig nieuwe bedrijven. Het opleidingspeil is hier laag, maar valt nog verder terug doordat mensen met diploma's nogal eens elders hun heil zoeken. De concentratie van scholen kan ons nogal wat middelbaar onderwijs kosten. Zo verslechtert het vestigingsklimaat weer. Een sneeuwbaaleffect".

Het Haagse ruimtelijk beleid ziet voor Friesland eigenlijk alleen nog een recreatieve rol — als speeltuin van de Randstad, zoals de Friezen wel schamperen. Maar sommige onderzoeken wijzen erop dat er niet veel méér in het vat zit dan de 800 miljoen die de provincie vorig jaar al aan het toerisme verdiende. In het noorden mikt men nog op de verdere toeristische ontwikkeling van het Lauwersmeer, behalve bekend van het leger en de kruitfabriek ook een mooi surfgebied. Men heeft al geprobeerd daar een vakantiekolonie à la Center Parcs gevestigd te krijgen; er is geen ondernemer voor te vinden.

Maar Schukking van bestuurszaken blijft optimistisch. "Deze regio heeft ook haar voordelen. Zo heb je hier geen files en is het

wandel
 Lelystad
 wandel
 Lelystad
 wandel
 Lelystad

▲ Dijk bij Wierum
 ◀ Dokkum

*Of het bestaan
 in het
 Noordfrieese
 werkelijk zo
 sereen is als het
 zich voordoe?*
*Ja hoor, zegt
 de man
 bereidwillig,
 niks geen
 problemen,
 alleen wat stil.*

► Damwoude
▼ Gemeentehuis Tietjerksteradeel

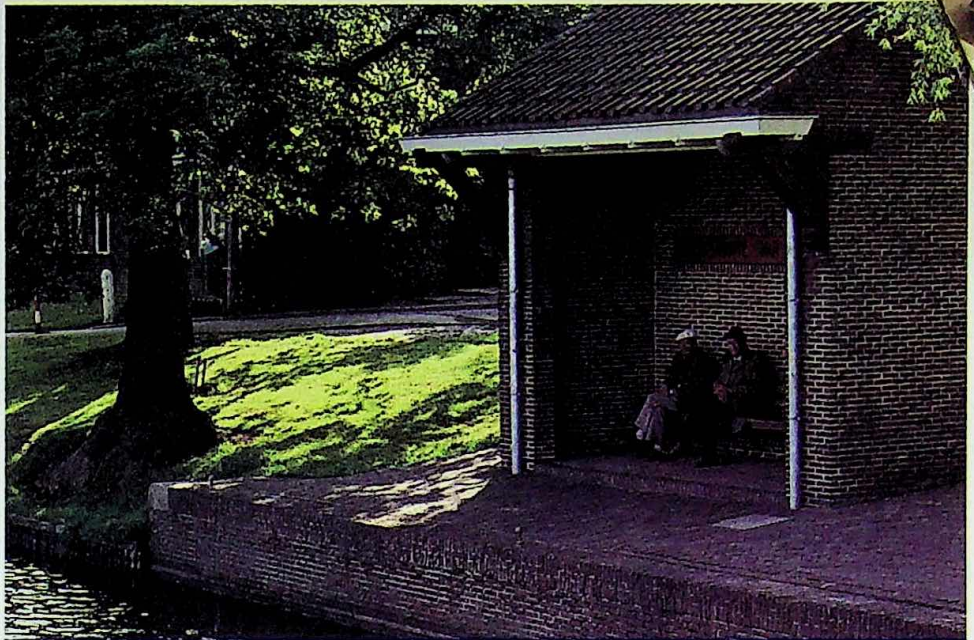
milieu door afwezigheid van industriële vestigingen schoon gebleven. Als de huidige fascinatie voor de grote steden wegebt, zouden mensen en bedrijven wel weer eens behoefte kunnen krijgen aan een ruime en schone omgeving. Je weet maar nooit, misschien beschikt dit gebied wel over de kwaliteiten die in de eenentwintigste eeuw hoge ogen zullen gooien."

Die dagen beleven Damwoude en Veenwoude niet echt groot nieuws. Damwoude nam zojuist afscheid van *Johannes de Vries*, beter bekend als *Johannes Daf*, chauffeur-en-zoveel-meer bij Openbare Werken en nu met pensioen. De wethouder huldigde Daf als een man van de klok, die elke ochtend het hek van Openbare Werken stipt op tijd opende, en schonk hem een gemeentewapen in glas en lood. En Veenwoude zindert nog wat na van het jaarlijkse tochtje van *Reisclub de Fennen*. Ditmaal trok men door Friesland. Een verslag in het *Nieuwsblad van Noord-Oost Friesland* memoreert dat de koffie met gebak er wel in viel, de koffietafel met soep vooraf zich goed liet smaken, de borrel en het diner zich geweldig lieten smaken en dat de stoelendans werd gewonnen door de voorzitter.

Langs de weg die van Dokkum zuidwaarts voert dient zich in Bergum een opmerkelijk gebouw aan. Laag, strak, licht, met spiegelruiten, lijkt het de vestiging van een gisse firma in high tech. Maar het betreft het gemeentehuis van Tietjerksteradeel, een creatie van de bekende, hier woonachtige architect *Bonnema*. Een mooi gebouw, maar zo zegt men binnen, een probleemgebouw. *Bonnema* gebruikte een glassoort die de zon niet afweert, zodat de temperatuur in het kantoor 's zomers tot boven 30 graden oploopt. Na ampel gepraat besloot de gemeente tot het aanbrengen van buitenzonwering. De architect zag dat als een aantasting van zijn ontwerp en een inbreuk op de auteurswet. Er kwam een kort geding van, waarbij de rechter beide partijen opnieuw aan de onderhandelingstafel zette.

Zes miljoen kostte de nieuwbouw, maar Tietjerksteradeel is dan ook niet bepaald armlastig. De gemeente kent het laagste werkloosheidspercentage van Friesland. Veel oude industrie is er niet, en dus bleef ook de neergang van die sector de gemeente bespaard. De zuivelindustrie, die elders in Friesland banen afstoot, breidt hier nog uit. Er wonen veel forensen en al met al is het gemiddelde inkomen er zeer redelijk.

Wat Tietjerksteradeel zoal bezighoudt? In het gehucht *Wijns* is een pontje in gebruik genomen. Eernewoude mag het twintig kinderen grote schoolje houden. In het najaar komen er Friese naamborden in *Tytsjerksteradiel*, een omstreden kwestie die al emotionele debatten in raad en krant heeft opgeleverd. Een probleem is de stank van het bedrijf NTF, dat slachtafval en kadavers verwerkt. Vroeger, zegt men op het gemeente-

huis, zou die overlast op de koop toe zijn genomen als *het parfum van de arbeid*, maar nu wordt op aanpassingen aangedrongen, voorzichtig aangedrongen, want er is werk voor 200 mensen in het spel.

En dan is er natuurlijk de naam van de gemeente, die allerwege in het land enige hilariteit verwekt. Voorlichter *Oppedyk* meldt dat de gemeente er niet werkelijk onder lijdt, maar het wel 'jammer' vindt dat ze bekend staat als het Timboektoe van Nederland. Dit is geen *Boerenkoolstronkeradeel*, houdt *Oppedyk* me voor, dit is een grote en welvarende gemeente waar veel gebeurt. "Maar dat zullen we wel moeten blijven uitleggen."

Vlakbij het gemeentehuis staat de oude herberg De Drie Gekroonde Baarzen, waar *Pieter Jelles Troelstra* en *Domela Nieuwenhuis* het socialisme nog aan de man brachten. De tegenwoordige uitbater verklaart dat zelfs de kathedier er nog is van waarachter *Troelstra* en *Nieuwenhuis* spraken. Hij gaat me voor naar de bovenzaal en dan is daar werkelijk de kathedier, in het bezemhok. Het is wel een zaal voor de revolutie, zeg ik, met een blik op de oude houten stoelen van het type waarop men fier lange strenge betogen uitzit. De uitbater: "Gisteren hadden we hier het christelijk mannenkoor".

Naar Eernewoude, want daar bevindt

▲ Café De Drie Gekroonde Baarzen

zich een milieuboerderij annex ooievaarsstation, waar tevens actie wordt gevoerd ten gunste van de laatste otter van de *Alde Feanen*. Reeds een minuut na mijn aankomst is de aanwezige bemensing verwickeld in een diepgaande richtingstrijd. De afdeling ambachtelijk rietbinden is ertegen dat de afdeling otter, ooievaars & informatie me te woord staat. De pers begrijpt toch niets en verdraait toch alles en moet zich maar wenden tot officials elders in de provincie, die kennelijk grondiger zijn geoefend in de omgang met de dommen en onwelwillenden. De afdeling otter, ooievaars & informatie brengt daar tegenin dat ze er toch niet voor niets zit en dat er die dag nog verder nie-

mand is geweest. Ze verliest het; fluks stopt ze me, als de afdeling ambachtelijk rietbinden even niet oplet, nog een paar foldertjes toe.

Terwijl kokmeeuwen nog naschateren en jonge ooievaars zich klapwiekend uit de voeten maken, probeer ik te begrijpen dat er 6.5 miljoen gulden nodig is om de otter van Eernewoude te redden. Het klinkt hilarischer dan het is. De otter is een gevoelig dier dat hoge eisen stelt aan zijn leefmilieu en daarom als toets voor de gezondheid van de natuurlijke omgeving kan dienen. De watervervuiling door bestrijdingsmiddelen, pcb's en zware metalen is ook in Friesland van dien aard dat de otterstand erdoor gedecimeerd is. In Friesland komen er nog een paar voor; in de Alde Feanen waarschijnlijk nog maar één. De miljoenen die volgens de milieu-organisatie *It Frysk Gea* nodig zijn om de venen rond Eernewoude 'ottervriendelijk' te maken worden dan ook in feite gevraagd voor het herstel van het zoetwatermilieu.

'Want', zo citeert *It Frysk Gea* een oude indianenwijsheid, 'wat er gebeurt met de dieren, gebeurt spoedig met de mens.'

De meridiaan voert door een muisstil veenlandschap naar het zuiden, naar de bossen terzijde van Heerenveen. Daar, in een woest stuk natuur te Mildedam, tref ik *Louis le Roy*, ecooloog, schilder, landschapsarchitect, schrijver, cultuurfilosoof. Hij werd internationaal bekend met zijn *pointuinen*: natuurjuwelen, gegroeid op het reliëf van bouwafval.

Nog steeds heeft hij zulke projecten onderhanden, om te tonen dat er duizend bloemen kunnen bloeien op de monocultuur. Maar er is meer. Tussen zijn talloze bezigheden door schildert Le Roy aan een reeks van liefst 240 doeken, die samen een gouache van 600 vierkante meter zullen beslaan. Het totaal wordt een weergave van zijn vensterbank, die is volgestouwd met

Dit is geen Boerenkoolstronkeradeel, houdt Oppedyk me voor, dit is een grote en welvarende gemeente waar veel gebeurt. 'Maar dat zullen we wel moeten blijven uitleggen.'

glazen voorwerpen, maar elk paneel kan ook worden gezien als een op zichzelf staand spel van kleuren en lijnen. Als het aan Le Roy ligt gaan de doeken in willekeurige pakketten rouleren tussen tien musea, waarna het geheel weer bijeenkomt voor een totaalexpositie in een ijsstadion. "Als je het eerste paneel hebt gezien word je nieuwsgierig naar het volgende. Zo raken mensen in de loop van enige jaren betrokken bij het beeldend proces. Schilders leveren altijd

De ooievaars van Eernewoude

maar kant-en-klaar produkties, en dan liefst op dressoirformaat. Afmetingen zoals een Michelangelo die gewoon was durft men niet meer aan, 'want daarvoor is mijn atelier niet groot genoeg'. Slap gedoe — ik schilder deze dingen gewoon in de huiskamer."

Centraal in Le Roys filosofie staat de waarde van de complexiteit. Het hele universum is volgens hem een samenhang in onderlinge verscheidenheid, gegroeid in de tijd en de ruimte, en zo'n chaotische orde streeft Le Roy ook in zijn levenswijze en zijn werk na. Dat uitgangspunt maakt een

gesprek met hem nogal duizelingwekkend. We springen volautomatisch over van Fritjof Capra naar het leven van de slak, om dan via Rubens, Hegel en de werkloosheid uit te komen bij zijn *ecokathedraal*: een aanzwellend bos- en terrassenlandschap in Mildam, vol halfbegroeide torens en muren van echt Fries puin.

We lopen er rond, een woest bos waar twintig jaar geleden nog een bloot weiland lag. Hij praat en praat en ik kijk om me heen en denk aan die jaren puinsjouwen en aan de jaren werk die nog zullen volgen, in naam van de complexiteit. Waarom?, vraag ik hem nog een keer. Le Roy: "Om cultuur te laten ontstaan".

In Wolvega, gemeente Weststellingwerf, is de toekomst deze zomer begonnen. Op 30 juni is het belerende stuk van rijksweg 32 (Zwolle-Leeuwarden) opengegaan. Doorgaand verkeer hoeft nu niet meer door Wolvega heen en, wat meer is, de plaats is voortaan uitstekend per autobaan te bereiken en kan adverteren met 'één uur van Amsterdam'. Een en ander, zo redeneert men, moet de gemeente toch aanzienlijk aantrekkelijker maken voor bedrijven die een nieuwe locatie zoeken. Opgetogen richtte het Weststellingwerf zakenleven maar meteen de 'langste braderie ter wereld' aan. Als dat maar goed gaat, denkt de bezoeker voorzichtig, maar de gemeente roept dat het eerste schaap al over de dam is, nu een Amsterdams bedrijf in verbandartikelen zich 'wegens het schone milieu en de prettige woon- en werkomgeving' in Wolvega komt vestigen.

Maar ja, maar ja, in een hotelbar maak ik kennis met een bedrijfsadviseur uit de Randstad die voor zaken in het noorden vertoeft. Hij kent de verhalen over de verlichte nieuwkomers die zoveel belangstelling voor het milieu hebben. "Maak mij wat wijs. Van sommige gevallen weet ik precies hoe het zit. Ze komen omdat niet alleen de grond, maar ook de arbeid hier veel goedkoper is dan in de Randstad. En het personeel is veel makker, dat telt ook. Om die redenen heb ik zelf al eens een groot bedrijf dat aan andere huisvesting toe was geadviseerd zich hier te vestigen. Volgens mij is het tijd voor de regio als trend, in plaats van de grote stad."

De toekomst zal hier dus schitterend te zijn, maar het verleden was ook niet gering. Weststellingwerf prijst zich gelukkig met de nagedachtenis aan zijn beroemdste inwoner, *Peter Stuyvesant*, drie eeuwen geleden onder meer directeur-generaal van de kolonie Nieuw Amsterdam, het latere New York. De naslagwerken herinneren zich weliswaar zijn 'pompeus en dictatoriaal optreden', maar daar zit Weststellingwerf natuurlijk niet zo mee. Het houdt Peter Stuyvesantdagen en ontvangt van tijd tot tijd een Ameri-

▲ Louis le Roy en het echte Friese puin
◀ Peter Stuyvesant

kanse professor op veldonderzoek, die dan naar 's mans standbeeld gaat kijken. Met houten been en sticker van een mannenmodezaak staat Stuyvesant op een onnozel plein in Wolvega en doet alsof hij over Manhattan uitkijkt, en elk moment verwacht ik dat hij een filtersigaret opsteekt.

Behalve Rijksweg 32 en Peter Stuyvesant heeft de streek ook nog een eigen taalbeweging te bieden. Ze is geconcentreerd rond de *Stellingwarver Schrieversronte*, die probeert de oude streektaal in stand te houden, vooral door middel van publikaties in het Stellingwerfs.

Echt Fries is Zuidoost-Friesland niet, zegt *Pieter Jonker*, die *heufdmitwarker* is van de Schrieversronte. Met een stukje Drente en de kop van Overijssel vormen Oost- en Weststellingwerf een overgangsbied met een eigen historie. Het is, aldus Jonker, een zanderige en daardoor van oudsher arme streek, waar de meesten deelden in een sober bestaan als keuterboer en klassentengestellingen amper bestonden. Daardoor onderscheidde het gebied zich van het rijkere Friesland, en verder dus door de streektaal, die niets met het Fries maar alles met het Nedersaksisch van doen heeft. Aanvankelijke pogingen van Friesland ook in het zuidoosten het Fries ingevoerd te krijgen strandden nog op lokaal verzet. Maar sindsdien liep het gebruik van het Stellingwerfs terug. Nu is het in eigen gebied een minderheidstaal. De wereld werd kleiner en de kleine regio wereldser.

De moderne tijd had toch de Stellingwerfen wel met rust kunnen laten, mopper ik. "Wel, we hebben hier veel drugsverslaafden", zegt Pieter Jonker dan wat cynisch. "Minister *Korthals Altes* schijnt ervan geschrokken te zijn toen hij hier op bezoek was, al heeft die schrik financieel niets opgeleverd. Het gaat om tientallen gevallen, waarvan er een aantal hopeloos is."

Hij vervolgt: "Ook bij ons is de wereld opener geworden. In de jaren zeventig manifesteerde zich hier al een groep homoseksuelen. Dat was heel wat, in die tijd, in deze regio. Nu is dat wat gewoner. Alhoewel... persoonlijk heb ik grote moeite met de sociale controle. Er wordt erg op je gelet".

Aarzelend kijkt ik Pieter Jonker aan. Bedoelt hij nu d...? "Ik, eh, ik behoor tot die minderheid, inderdaad. Daar wordt over gepraat. Mensen die bij me op bezoek komen worden gewaarschuwd. Dat stoort me. Dat doet zeer." □

Volgende week:
Van Tuk tot Arnhem